

Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky

TŘETÍ PŘEDNÁŠKA

Obsáhlá představa o zákonech kosmu jako základ učitelství. Dvojčlennost lidské bytosti jako velký omyl dnešní psychologie. Matoucí zákon o zachování síly: tvorba nových sil a látek v člověku. Postihování toho, co v přírodě odumírá, rozumem; toho, co vzniká, vůlí. O tělesném podkladu pocitu o našem já. Moment svobody v myšlení oproštěném od smyslovosti. Příroda bez člověka: nebezpečí odumírání. Mrtvé lidské tělo jako ferment pro vývoj Země. Působnost sil smrti v (odumřelé) soustavě kostí a v (odumírající) soustavě nervové, oživujících sil v soustavě krevní a svalové; rachitis. „Geometrizování“ kostí. Geometrie jako zrcadlení kosmických pohybů. Člověk nikoli jako divák, nýbrž jako „dějiště“ světa. Obnova látek a sil dotykem mezi krvi a nervy. K vědecké metodě, postuláty místo univerzálních definic.

STUTTGART, 23. SRPNA 1919

Na pozadí všeho, co dnes učitel koná, by měla být obsáhlá představa o zákonech vesmíru. Je přece samozřejmé, že právě vyučování v nižších třídách, na nižších stupních školy, vyžaduje spojitost duše vyučujícího s nejvyššími ideami lidstva. Rakovina dosavadní konstituce školy záleží v tom, že učitel na nižších stupních školy byl udržován v jisté -řekněme - závislosti, zejména, že byl trvale zasazen do sféry, v níž se jeho existence jevila podřadnější než existence učitelů na vyšších stupních. Zde přirozeně není mým úkolem mluvit o této obecné otázce duchovního článku v sociálním organismu. Avšak přece jenom je třeba upozornit na to, že v budoucnu všichni, kdo budou patřit mezi učitele, si musí být navzájem rovni a že bude nutné, aby veřejnost jasně cítila, že učitel na nižších stupních je naprosto rovnocenný, a to i svou duchovní konstitucí, učiteli na vyšších stupních. Proto se, prosím, nedivte, že dnes poukážeme právě na to, jak na pozadí všeho vyučování - i na nejnižších stupních - musí být to, čeho přirozeně nelze bezprostředně použít v práci s dětmi, co však jako učitelé musíme rozhodně vědět, má-li vyučování působit blahodárně.

Ve vyučování přibližujeme dítěti na jedné straně svět přírody, na druhé straně svět ducha. Jako lidé jsme přece na jedné straně spřízněni se světem přírody, na druhé straně se světem ducha, pokud žijeme jako lidé zde na zemi, na fyzické úrovni, a naplňujeme svou existenci mezi zrozením a smrtí. Jenže psychologické poznání je rozhodně něco, co je v naší době mimořádně slabě vyvinuto. Psychologické poznání trpí zejména důsledky onoho církevního dogmatického konstatování, k němuž došlo r. 869 a jímž bylo zatemněno starší, na instinktivním poznání založené porozumění pro to, že člověk se člení na tělo, duši a ducha. Vždyť téměř všude, kde dnes slyšíte mluvit o psychologii, uslyšíte, že se mluví o členění lidské bytosti pouze na dva články. Uslyšíte, že se říká: Člověk se skládá / . těla a duše, nebo z těla a ducha, jak už to kdo chce nazývat; to, čemu se v němčině říká „Korper“ (tělesná podoba) a „Leib“ (tělo jako substance), a právě tak „duch“ a „duše“ se považují za něco více méně totožného. Skoro všechny psychologie jsou vybudovány na tomto omylu dvojčlennosti lidské bytosti. Ke skutečnému pochopení lidské bytosti se vůbec nedá dospět, považujeme-li tuto dvojčlennost za něco obecně platného. Proto v podstatě téměř všechno, co se vynořuje pod názvem „psychologie“, má rysy diletantismu a je také někdy jen hrou se slovy.

Obecně to spočívá na onom velkém omylu, který se teprve ve druhé polovině 19. století stal tak velkým, protože byla nesprávně pochopena velká vymoženost, kterou zaznamenala fyzikální věda. Víte přece, že bodří Heilbronnští postavili uprostřed města pomník muži, kterého, když ještě žil, zavřeli do blázince: *Juliu Robertu Mayerovi*. A také víte, že tato osobnost, na kterou jsou dnes Heilbronnští

samozejmě velice pyšní, je spjata s takzvaným zákonem o zachování energie nebo síly. Tento zákon říká, že souhrn všech ve vesmíru přítomných energií nebo sil je konstatní, že se tyto síly pouze proměňují, takže se třeba jistá síla jednou jeví jako teplo, jindy jako mechanická síla apod. Ale do této formy se zákon Julia Roberta Mayera odívá jen tehdy, když ho někdo vůbec nechápe! Neboť jemu šlo o odhalení metamorfózy sil, ne však o stanovení tak abstraktního zákona, jakým je zákon o zachování energie.

Čím je, budeme-li se teď na věc dívat ve velké souvislosti, z hlediska kulturně-historického, tento zákon o zachování energie nebo síly? Je obrovskou překážkou k tomu, abychom člověka vůbec pochopili. Dokud se totiž domníváme, že se síly nikdy nevytvářejí skutečně nově, do té doby nedospějeme k poznání pravé podstaty člověka. Neboť pravá podstata člověka spočívá právě v tom, že se v člověku neustále vytvářejí nové síly. Pravda je, že v té souvislosti, do níž je na světě zasazen náš život, je člověk jedinou bytostí, v níž se vytvářejí nové síly a - jak ještě uslyšíme později - dokonce nové látky. Ale protože dnešní světový názor vůbec nechce přijmout takové prvky, jimiž by mohl být i člověk plně poznán, přichází s tímto zákonem o zachování síly, který nakonec v jistém smyslu ani neruší, přihlížíme-li jenom k jiným říším přírody - nerostné, rostlinné a zvířecí -, jenž však ihned smazává jakékoli skutečné poznání, chceme-li se přiblížit k člověku.

Pro vás jako učitele bude nutné, abyste na jedné straně svým žákům umožnili pochopení přírody, a na druhé straně je dovedli k jistému ponětí o duchovním životě. Aniž by se člověk obeznámil s přírodou, alespoň do jistého stupně, a aniž by měl vztah k duchovnímu životu, nemůže se dnes ani vpravit do sociálního života. Obraťme proto svůj pohled nejprve na zevní přírodu.

Zevní příroda se na nás obrací tak, že proti ní stojí na jedné straně náš *představový*, náš *myšlenkový* život, jenž - jak víte - je obrazné povahy, jakýmsi zrcadlením života před zrozením, a že se na druhé straně obrací k přírodě všechno, co v nás má *volní* povahu, co poukazuje jako zárodek na náš život po smrti. Takovým způsobem se pokaždé stavíme k přírodě. Zpočátku se ovšem může zdát, že se tedy obracíme k přírodě dvěma články své bytosti. To vyvolalo také mylnou představu o dvojčlennosti člověka. K tomu se ještě vrátíme. Stavíme-li se k přírodě tak, že k ní obracíme jen svou myšlenkovou stránku, svou představovou stránku, pak postihujeme z přírody jen to, co je v ní neustálým odumíráním. Toto je mimořádně závažný zákon. Mělo by vám být naprosto jasné: dozvíte-li se o sebekrásnějších přírodních zákonech zjištěných prostřednictvím rozumu, prostřednictvím sil představování, tu se tyto přírodní zákony vždy vztahují k tomu, co v přírodě odumírá.

Něco zcela jiného než tyto přírodní zákony, jež se vztahují na to, co je mrtvé, zakouší živá vůle, která je v nás přítomna jako zárodek, zaměřuje-li se na přírodu. Tady, protože jste asi ještě naplnění různými představami, pocházejícími ze současnosti a z omylů její vědy, narazí patrně vaše porozumění na značné obtíže. - Co nás uvádí do vztahu k vnějšímu světu, nejprve: v našich smyslech, jen a jen v rozsahu našich dvanácti smyslů, nemá povahu poznávací, nýbrž volní. Současnému člověku se zcela vytratilo vědomí o něčem takovém. Proto považuje za něco dětinského, když čte u *Platóna*, že vidění záleží vlastně v tom, že se z očí natahují k předmětům jakási chapadla. Tato chapadla se ovšem nedají poznat smyslovými prostředky; že šíje však Platón uvědomoval, to právě dokazuje, že pronikl až do nadsmyslového světa. Když se díváme na věci, dochází skutečně k ději, který je sice jemnější, ale podobá se tomu ději, jenž se odehrává, když se předmětů dotýkáme. Dotknete-li se například kousku křídly, je to fyzický pochod zcela podobný onomu duchovnému ději, jenž se odehrává, když vysíláte étherné síly ze svého oka, abyste uchopili předmět při vidění. Kdyby dnes lidé dovedli vůbec pozorovat, vyčetli by tyto skutečnosti z pozorování přírody. Podíváte-li se například na oči koně, umístěné do stran, pocítíte, že prostě postavením svých očí je kůň vůči svému okolí v jiné situaci než člověk. O co tady jde, to vám mohu nejlépe vysvětlit tím, že uvedu hypoteticky toto: Představte si, že by obě vaše paže byly uzpůsobeny tak, že by je nebylo možné vpředu spojit, že byste je nemohli nikdy zkřížit. Eurymicky byste se museli pokaždé zastavit u A, nikdy byste nedospěli k O, narazili byste na odpor, který by vám znemožňoval spojit paže při pohybu dopředu. Kůň je, pokud jde o nadsmyslová chapadla jeho očí, v této situaci. Chapadlem pravého oka se nikdy nemůže dotknout chapadla levého oka. Kdežto člověk je postavením svých očí právě s to se těmito dvěma nadsmyslovými chapadly svých očí vzájemně dotýkat. Na tom se zakládá pojem já, jenž je nadsmyslové povahy. Kdybychom nikdy nebyli s

to uvést to, co je vlevo, a to, co je vpravo, vzájemně do dotyku, nebo kdyby dotyk zprava a zleva měl tak nepatrný význam, jako je tomu u zvířat, která své přední tlapy nikdy nemohou doopravdy použít k modlitbě nebo nějaké jiné podobné duchovní činnosti, potom bychom také nedospěli k zduchovělému vjemu vlastního já.

Co je pro smyslové vjemy prostřednictvím oka a ucha všude důležité, to není to, co je při vnímání pasivní; je to to, co je aktivní, co přinášíme věcem vstříc svou vůlí. Vždyť i novější filosofie tu a tam vytušila něco správného a vymýšlela pak všelijaká slova, která však zpravidla jen dokazují, jak je od uchopení věci daleko. Tak se v „lokálních známkách“ Lotzeovy filosofie objevuje jakési tušící poznání o aktivitě volního života ve smyslech. Avšak náš smyslový organismus, jenž ve hmatu, v chuti, čichu zcela zřetelně ukazuje své spojení s výměnou látek, je s výměnou látek spojen až do vyšších smyslů; a taje volní povahy.

A tak si můžete říci: Člověk je postaven tváří v tvář přírodě a je jí postaven tváří v tvář svým rozumem; tím z ní chápe všechno, co je v ní mrtvé a o tomto mrtvém si osvojuje zákony. Co se však v přírodě pozvedá z lůna smrti, aby se stalo budoucností světa, to chápe svou vůlí, svou vůlí, která se mu jeví tak neurčitě a která zasahuje až do smyslů.

Představte si, jak se váš vztah k přírodě ožíví, přihlédnete-1 i náležitě k tomu, co bylo právě řečeno. Potom si řeknete: Vyjdu-li si do přírody, září mi vstříc světlo a barvy. Když do sebe přijímám světlo a jeho barvy, sjednocuji se svou bytostí tu část přírody, kterou příroda vysílá do budoucna. Když se pak vrátím do své světnice, když přemýšlím o přírodě a vymýšlím o ní zákony, tu se zabývám tím, co v přírodě neustále odumírá. V přírodě je navzájem propojeno neustálé umírání a vzcházení. To, že postihujeme umírání, pochází ze skutečnosti, že v sobě neseme zrcadlový odraz života před zrozením, svět rozumu, svět myšlení, jímž rozpoznáváme to mrtvé, co tvoří hlubší základ přírody. A že můžeme rozpoznat, uchopit očima něco, co tu bude z přírody v budoucnu, to pochází z toho, že proti přírodě stavíme nejen svůj rozum a svůj myšlenkový život, nýbrž že můžeme proti ní postavit i to, co je v nás samých volní povahy.

Kdyby člověk nemohl ze svého života před zrozením zachránit něco, co v něm pak zůstává stále, po celý život, něco z toho, co se pak nakonec během jeho života před zrozením stalo pouhým životem myšlenkovým, tedy by nikdy nemohl dospět k svobodě. Neboť člověk by pak zůstal spojen s tím, co je mrtvé, a v okamžiku, kdy by chtěl to, co je v něm samém spřízněno s mrtvou přírodou, vyvolat ke svobodě, chtěl by vyvolat ke svobodě něco odumírajícího. Kdyby chtěl používat toho, co ho spojuje s přírodou jako volní bytost, dostal by se do stavu omámení; neboť v tom, co ho spojuje s přírodou jako volní bytost, je všechno ještě v zárodečném stavu. Byl by přírodní bytostí, ne však bytostí svobodnou. Nad těmito dvěma prvky - postihování mrtvého rozumem a postihování toho, co žije, co vzniká, pomocí vůle - uplatňuje se v člověku něco, co v sobě nese pouze on, žádná jiná pozemská bytost, od narození až do inici. Je to *čisté myšlení*, ono myšlení, které se nevztahuje k zevní přírodě, nýbrž které se vztahuje pouze na ono nadsmyslové, co je v člověku ..imém, co činí z člověka autonomní bytost, co ho činí něčím, co je ještě nad tím, co se uplatňuje v podmrtvém a nadživém. Chceme-li proto mluvit o lidské svobodě, musíme hledět na toto autonomní v člověku, na čisté myšlení, oprostěné od smyslovosti, v němž žije vždycky i vůle.

Když však budete z tohoto hlediska pozorovat samotnou přírodu, řeknete si: Dívám se na přírodu; ve mně je proud umírání a také proud obnovy: něco stále umírá - něco se znova rodí. Tuto souvislost chápe novější věda velmi málo; neboť pro ni příroda znamená jakousi jednotu, neustále smíchává, co umírá, a co vzniká, takže všechno, co se dnes vypovídá o přírodě a její podstatě, je něco dočista zmateného, protože umírání a zrod se stále míchají dohromady. Chceme-li mít oba tyto proudy v přírodě čistotně od sebe oddělené, pak nezbude, než abychom se zeptali: Jak by to vypadalo s přírodou, kdyby v této přírodě nežil člověk?

Vůči této otázce je v podstatě novější přírodní věda se svou filosofií ve velkých rozpacích. Neboť představte si, že typickému novějšímu přírodnímu badateli položíte otázku: Jak by tomu bylo s přírodou a jejími bytostmi, kdyby v ní nežil člověk? V první chvíli bude přirozeně poněkud šokován, protože ta otázka mu bude připadat zvláštní. Ale potom si vzpomene, jaké podklady pro zodpovězení

této otázky mu dává jeho věda, a řekne: Potom by na Zemi byly nerosty, rostliny a zvířata - jenom člověk by tu nebyl. A vývoj Země by se od počátku, kdy Země byla ještě podle Kant-Laplaceovy teorie ve stavu mlhoviny, uskutečňoval tím způsobem, že by všechno postupovalo tak, jak to postupovalo; jenom člověk by tu chyběl. - Odpověď by v podstatě nemohla znít jinak. Snad by ještě mohl dodat: Člověk jako rolník přerývá zem a tím mění povrch Země, nebo konstruuje stroje a tím vyvolává změny; ale tyto změny nejsou nijak závažné ve srovnání s jinými změnami, vyvolávanými samotnou přírodou. V každém případě by tedy přírodní badatel řekl: Vyvíjely by se nerosty, rostliny a zvířata, aniž by se člověk toho účastnil.

To není správné. Kdyby totiž člověk ve vývoji Země chyběl, potom by tu zvířata z velké části také nebyla; neboť velká část, zejména vyšší zvířata, vznikla ve vývoji Země jenom tím, že člověk byl nucen - mluvím teď ovšem obrazně - používat svých loktů. Na jistém stupni svého pozemského vývoje musel ze své bytosti, v níž tehdy bylo ještě leccos zcela jiného, než co v ní je teď, vyloučit vyšší zvířata, musel je odvrhnout, aby mohl postupovat ve svém vývoji dál. Toto odvržení bych srovnal s tímto: Představte si směs, v níž je něco rozpuštěno, a představte si, že tato rozpuštěná substance se vyloučí a usadí na dně. Tak žil člověk na svých dřívějších vývojových stupních společně se světem zvířat, a později ze sebe vyloučil svět zvířat jako usazeninu. Zvířata by se v pozemském vývoji nestala dnešními zvířaty, kdyby se člověk neměl stát takovým, jakým je dnes. Bez člověka v pozemském vývoji by tedy vypadaly formy zvířat i Země zcela jinak, než jak je tomu dnes.

Ale přejděme teď ke světu nerostnému a rostlinnému. Zde bychom si měli ujasnit, že nejen nižší formy zvířat, nýbrž i rostlinný a nerostný svět by byly dávno ztuhly, nevyvíjely by se už, kdyby na Zemi nežil člověk. Dnešní světový názor, jenž spočívá v jednostranném názoru na přírodu, zase nemůže jinak než říci: Dobrá, lidé umírají a jejich těla se spalují nebo pohřbívají, a tím se předávají Zemi; avšak pro pozemský vývoj je to bezvýznamné; neboť kdyby pozemský vývoj nepřijímal lidská těla, mohl by probíhat právě tak jako teď, kdy lidská těla přijímá. - To však znamená, že lidé si vůbec neuvědomují, že neustále předávají mrtvých lidských těl do země - lhostejno, zda spálením nebo pohřbením - je reálný proces, jenž působí dále.

Ženám na venkově je ještě jasnější než ženám v městě, že pro pečení chleba má jistý význam kvásek, přestože se ho do chleba přidává jen trochu; vědí, že by se chléb nevydařil, kdyby se do těsta nepřidalo droždí. Právě tak by byl pozemský vývoj dávno skončil, kdyby se do něho neustále nepřiváděly síly mrtvého lidského těla, odloučeného smrtí od duchové-duševní složky. Tyto síly, které pozemský vývoj neustále získává tím, že se mu dodávají mrtvá lidská těla, respektive síly, které v nich jsou, uchovávají vývoj Země. Tím dostávají nerosty popud k tomu, aby i dnes ještě rozvíjely své kryštalizační formy; dávno už by je nerozvíjely bez těchto sil, dávno by se byly rozdrobily, rozpustily. Rostliny, které by už dávno nerostly, dostávají tím popud, že rostou ještě dnes. A tak je tomu i s nižšími zvířaty. Svým tělem předává člověk Zemi *lei ment*, jakýsi kvásek, pro další vývoj.

Není tedy bez významu, zdali člověk na Zemi žije nebo nežije. Prostě není pravda, že by pozemský vývoj, pokud se týká nerostné, rostlinné a zvířecí říše, pokračoval i tehdy, kdyby člověk se ho neúčastnil! Přírodní proces je jednotný, uzavřený, a člověk k němu patří. Člověka si správně představujeme jen tehdy, myslíme-li na to, že i ve smrti je účastníkem kosmického procesu.

Uvážíte-li to, pak se už sotva budete divit, řeknu-li také ještě toto: Když člověk sestoupí z duchového do fyzického světa, je odíván fyzickým tělem. Přírozeně je však fyzické tělo jiné, když je dostane jako dítě, a jiné, když je v kterémkoli věku ve smrti odloží. Mezitím se s fyzickým tělem něco stalo. Co se s ním stalo, mohlo se uskutečnit jen tím, že toto tělo bylo prostoupeno duchové-duševními silami člověka. Všichni přece nakonec jíme totéž, co jedí i zvířata; to znamená, že zevní látky proměňujeme tak, jako je proměňují zvířata, avšak proměňujeme je za spolupráce něčeho, co zvířata nemají, něčeho, co sestupuje z duchového světa, aby se sjednotilo s fyzickým tělem. Tak dochází k tomu, že zacházíme s látkami jinak, než jak s nimi zacházejí zvířata nebo rostliny. A látky předávané zemi v mrtvém těle, jsou látky proměněné, jsou něčím jiným, než co člověk přijal při narození. Proto můžeme říci: Ty látky, které člověk přijímá při narození, a také ty síly, které přijímá při narození, obnovuje během života a odevzdává je v proměněné formě pozemskému procesu. Látky a síly, které při

své smrti předává pozemskému procesu, nejsou tytéž, které přijal při svém zrození. Předává tak pozemskému procesu něco, co jím samým neustále proudí z nadmyslového světa do fyzicky-smyslového pozemského procesu. Při svém zrození snáší něco z nadmyslového světa na zem; když to vtělil do látek a sil, které po dobu jeho života skládají jeho tělo, dostává to pak při jeho smrti země. Tím člověk neustále prostředkuje prosakování nadmyslna do smyslové sféry, do fyzická. Mohli byste si to představit asi tak, jako by neustále něco přšelo z nadmyslna do oblasti smyslů; tyto kapky by však zůstaly pro zemi zcela neplodné, kdyby je člověk do sebe nepřijímal a skrze sebe je nepředával zemi. Tyto kapky, které člověk přijímá při narození a které předává ve smrti, znamenají neustálé oplodňování země nadmyslovými silami, a těmito oplodňujícími nadmyslovými silami se udržuje evoluční proces země. Bez mrtvých lidských těl byla by tedy země už dávno mrtvá.

Jestliže jsme toto předeslali, můžeme se nyní zeptat: Co činí síly smrti s lidskou přirozeností? Vždyť do lidské přirozenosti zasahují síly způsobující smrt, které venku v přírodě převládají; neboť kdyby člověk neustále neoživoval zevní přírodu, musela by odumřít. Jak tedy působí tyto síly, vyvolávající smrt, v lidské přirozenosti? Působí tak, že jimi člověk v sobě vytváří všechny tělesné organizace, které bychom našli v linii od soustavy *kosti* až k soustavě *nervů*. Co buduje kosti a všechno, co je s nimi spřízněno, je zcela jiné povahy než to, co buduje jiné soustavy. Do nás vnikají síly způsobující smrt: ponecháváme je beze změny, a tím se z nás stávají kostlivci. Smrtící síly však do nás vnikají ještě dále: tím se stáváme lidmi s nervovou soustavou. - Co je nerv? Nerv je něco, co se neustále chce změnit v kost. Aby se změnil v kost, tomu brání jen skutečnost, že souvisí ještě s nikoli kostními nebo nikoli nervovými prvky lidské přirozenosti. Nerv chce stále kostnatět, stále je hnán k tomu, aby odumíral, jako kost v člověku je vždycky vysokou měrou něčím, co už odumřelo. U zvířecí kosti jsou poměry jiné, je mnohem živější než lidská kost. - Jednu stránku lidské přirozenosti si můžete představit tak, že si řeknete: Proud způsobující smrt působí v soustavě kostí a nervů. To je jeden pól. Síly darující neustále život, druhý proud, působí v soustavě svalové a krevní a ve všem, co k nim patří. Nervy nejsou kostmi vůbec jen proto, že souvisejí se soustavou krevní a svalovou a že proti jejich nutkání stát se kostmi stojí síly krve a svalů. Nerv se nestává kostí jen proto, že proti němu stojí soustava krevní a svalová a brání mu v tom, aby se stal kostí. Dochází-li během růstu k nesprávnému spojení mezi kostmi na jedné straně a mezi krví a svaly na druhé straně, vzniká rachitis, křivice. Rachitis je výrazem toho, že přirozenost svalová a krevní zabraňuje normálnímu odumírání kostí. Je tedy mimořádně důležité, aby v člověku docházelo k žádoucímu vzájemnému působení mezi soustavou svalovou a krevní na jedné straně a soustavou kostí a nervů na straně druhé. Tím, že do našeho oka poněkud zasahuje soustava kostí a nervů, že soustava kostí se stahuje zpět a zůstává jen kolem dokola kolem oka a že vysílá do oka pouze své oslabení reprezentované nervem, nastává v oku možnost, aby se volní podstata, která žije ve svaly a krvi, spojila s představovou činností, jež spočívá v soustavě kostní a nervové.

Zde zase přicházíme k něčemu, co ve starší vědě hrálo velkou úlohu, čemu se však dnešní věda vysmívá jako dětinské představě. Novější věda se však zase k tomu vrátí, ale v jiné podobě. Naši předkové ve svém vědění vždycky cítili podobnost nervové dřene, nervové substance, a kostní dřene nebo kostní substance. Byli toho názoru, že myslíme svou kostní částí právě tak jako nervovou částí. To je také pravda. Za všechno to abstraktní, co máme v novější vědě, vdčíme schopnosti kostní soustavy v nás. Proč může člověk například vyvíjet geometrii? Vyšší zvířata nemají geometrii; je to vidět na způsobu jejich života. Je to jenom nesmysl, tvrdí-1 i někteří lidé: „Možná, že vyšší zvířata mají také geometrii, třeba to jenom nepozorujeme.“ Člověk tedy vyvíjí geometrii. Čím však například vyvíjí představu trojúhelníka? Kdo skutečně přemýšlí o této věci, že člověk může vyvíjet představu trojúhelníka, musí spatřovat něco podivuhodně zázračného v tom, že člověk vyvíjí trojúhelník - totiž abstraktní trojúhelník, který se v konkrétním životě nikde nevyskytuje - jen a jen ze své geometricko-matematické fantazie. Za zjevným děním ve světě je mnoho neznámého. Představte si třeba, že stojíte v tomto pokoji na určitém místě. V jistých chvílích vykonáváte - jako nadmyslová lidská bytost - podivné pohyby, o nichž obvykle nic nevíte, asi tak tímhle způsobem: Popojdete maličko na jednu stranu, potom popojdete maličko dozadu a pak zase dojdete na svoje místo. Linie v prostoru, která

zůstává neuvědomována, ale kterou opisujete, probíhá skutečně jako pohyb do trojúhelníka. Takové pohyby skutečně existují, jenže je nevnímáte; avšak tím, že vaše páteř je posunuta do vertikály, jste uvnitř roviny, v níž tyto pohyby probíhají. Zvíře není uvnitř této roviny, jeho páteř má jinou polohu; v tom případě k těmto pohybům nedochází. Tím, že člověk má páteř a míchu ve vertikále, je v rovině, kde se tento pohyb vykonává. Ne že by si to uvědomoval a že by řekl: Tady neustále tančím v trojúhelníku! Ale nakreslí trojúhelník a řekne: To je trojúhelník. Ve skutečnosti je to nevědomky prováděný pohyb, který vykonává v kosmu.

Tyto pohyby, které fixujete v geometrii, když kreslíte geometrické obrazce, vykonáváte společně se Zemí. Země neopisuje pouze pohyb, který má podle Koperníkova světového názoru; má ještě zcela jiné, umělecké pohyby, které neustále vykonává. A vykonává ještě pohyby mnohem komplikovanější, například takové, které probíhají v liniích, jaké mají geometrická tělesa: krychle, osmistěn, dvanáctistěn, dvacetistěn atd. Tato tělesa si nikdo nevmyslel, jsou něčím skutečným, ale jsou skutečností neuvědomovanou. V těchto a ještě jiných tvarech těles jsou podivuhodné ohlasy takového vědění, pro lidi podvědomého. Dochází k němu tím, že soustava našich kostí má své velmi zásadní poznání. Jenže svým vědomím nedosahujete až dolů k soustavě kostí; vědomí o těch věcech odumírá; co se tam děje, je pouze reflektováno nazpět v obrazech geometrie, které člověk tam dole nevědomky provádí jakožto pohyby, člověk je zapojen do kosmu: když vyvíjí geometrii, napodobuje něco, co sám v kosmu koná.

Na jedné straně se tu díváme do světa, který i nás zahrnuje v sobě a který neustále odumírá. Na druhé straně se díváme do všeho, co zasahuje do sil naší soustavy krevní a svalové: to je v nepřetržitém pohybu, v neustálém plynutí, v neustálém zrodu a vznikání; to je dočista zárodečné, není v tom nic mrtvého. Zadržujeme v sobě proces umírání - a pouze my jakožto lidé jsme s to ho zadržovat - a do toho, co umírá, vnášíme vznikání. Kdyby tady na Zemi nežil člověk, odumírání by se bylo dávno rozprostřelo po zemském procesu a Země jako celek by přešla do jediného velikého krystalizačního procesu. Co by se však nezachovalo, jsou jednotlivé krystaly. My vytrhujeme jednotlivé krystaly z oné veliké krystalizace a uchováváme je, dokud je potřebujeme pro svůj lidský vývoj. Tím však také uchováváme život Země. Jsme to tedy my lidé, kdo uchovává život Země v jeho stále se obnovujícím zrodu a kdo nemůže být vyřazen ze života Země. Dalo by se říci, že bylo cosi reálného v myšlence *Eduarda von Hartmanna*, když ve svém pesimismu chtěl, aby lidstvo jednoho dne dozrálo natolik, že by se všichni lidé zasebevražili. A také už vůbec není třeba připojovat to, co chtěl Hartmann ještě navíc, z omezenosti přírodovědeckého světového názoru: Protože by mu totiž nestačilo, kdyby se jednoho dne lidé zasebevražili, chtěl také ještě velkoryse zorganizovanou akci vyhodit do povětří celou Zemi. To by už nemusel. Bylo by stačilo, kdyby pouze stanovil den hromadné sebevraždy - a Země by se sama od sebe pomalu rozletěla do povětří! Neboť bez toho, co člověk vnáší do Země, nemůže její vývoj pokračovat. Tímto poznáním se zase musíme prostoupit citově. Je nutné, aby přítomnost získala pochopení pro takové věci.

Nevím, zdali si vzpomínáte, že se v mých prvních spisech stále vrací myšlenka, již jsem chtěl postavit poznání na jiný základ, než na jakém stojí dnes. V zevní filosofii, vyplývající z anglo-amerického myšlení, je člověk vlastně ve světě pouhým divákem; se svým vnitřním duševním procesem je vůči světu pouhým divákem. Lidé se domnívají, že kdyby tu člověk nebyl, kdyby v duši neprožíval to, co se děje venku ve světě, bylo by všechno právě takové, jaké to je. To platí pro přírodní vědu vzhledem k onomu vývoji skutečností, který jsem uvedl, platí to však i pro filosofii. Dnešní filosof se cítí velmi dobře jako divák ve světě, to znamená: cítí se velmi dobře v onom pouze usmrcujícím živlu poznávání. Z tohoto usmrcujícího živlu jsem chtěl poznání vyvést ven. Proto jsem stále a stále opakoval: Člověk není ve světě pouze divákem, nýbrž je sám dějištěm světa, na němž se stále znova odehrávají velké kosmické události. Stále znova jsem opakoval: Člověk je ve svém duševním životě dějištěm, na němž se odehrává světové dění. Tak se dá tento poznatek vtělit i do abstraktní filosofické formy. Zejména, přečtete-li si závěrečnou kapitolu o svobodě v mém spise „Pravda a věda“ („Wahrheit und Wissenschaft“), shledáte, že je tam ostře zdůrazněna tato myšlenka: že to, co se uskutečňuje v člověku, není něco, co by bylo stejného rázu jako ostatní příroda, nýbrž že ostatní příroda zasahuje do člověka, a to, co se uskutečňuje v člověku, je zároveň kosmickým procesem. Takže lidská duše je

dějištěm, na němž se odehrává kosmický děj, nikoli pouze lidský děj. To přirozeně jisté kruhy dnes ještě velmi těžce chápou. Ale pokud se takovými představami nepřestoupíme, nemohou z nás být správní vychovatelé.

Vždyť co se doopravdy děje v lidské bytosti? Na jedné straně máme přirozenost kostí a nervů, na druhé straně přirozenost krve a svalů. Spolupůsobením obou se neustále tvoří nově látky a síly. Země je uchráněna před smrtí tím, že v člověku samém se nově tvoří látky a síly. Nyní můžete to, co jsem právě řekl: že krev svým dotykem s nervy působí, že se nově vytvářejí látky a síly, spojit s tím, co jsem řekl v minulé přednášce: že krev je neustále na cestě k zduchování, ale neustále se jí v tom brání. Tyto myšlenky, které jsme získali v těchto dvou přednáškách, vzájemně spojíme a potom na nich budeme budovat dále. Ale vidíte už, jak je mylná myšlenka o zachování síly a hmoty, jak se obvykle podává. Neboť to, co se děje v nitru lidské přirozenosti, ji vyvrací a pro skutečné pochopení lidské bytosti je taková myšlenka pouze překážkou. Teprve když zase získáme onu syntetickou myšlenku, že sice skutečně nic nemůže vzniknout z ničeho, že se ale jedno může přeměnit tak, že zanikne, M druhé vznikne -, teprve když touto myšlenkou nahradíme myšlenku o uchování síly a hmoty, obdržíme něco pro vědu prospěšného.

Vidíte, v jakém smyslu je mnohé z toho, co žije v našem myšlení, m právně. Stanovíme například něco, dejme tomu zákon o zachování síly a hmoty, a prohlašujeme to za světový zákon. Je to důsledek jistého sklonu našeho představového života, vůbec našeho duševního života, popisovat jevy jednostranně, zatímco bychom měli stanovit pouze postuláty na základě toho, co vyvíjíme ve svém představování. Tak například najdete v našich učebnicích fyziky jako základní poučku zákon o neprostupnosti těles: Na místě v prostoru, kde je nějaké těleso, nemůže být zároveň těleso jiné. - To se předkládá jako obecná vlastnost těles. Mělo by se však pouze říkat: Tělesa nebo bytosti, které mají vlastnost, že na místě v prostoru, kde se vyskytují, nemůže být zároveň žádná jiná bytost stejné povahy, jsou neprostupná. - Takových pojmů by se mělo používat jenom k tomu, aby se jistá oblast odlišila od oblasti jiné. Měly by se stanovit pouze postuláty, neměly by se podávat definice, které si činí nárok na to, být univerzální. Tak by se také neměl stanovit zákon o zachování síly a hmoty, nýbrž mělo by se sledovat, pro které bytosti má tento zákon význam. Právě v 19. století se rozmohla tendence stanovit zákon a tvrdit, že platí pro všechno. Místo toho bychom měli svůj duševní život používat k tomu, abychom se přibližovali k věcem a pozorovali, co na nich prožíváme.